

Mirko Magarašević

KULTURA ČITANJA

*Dositej-Borhes-Konfučije-Luis Kerol-Emerson-
-Lesli Stiven-Virdžinija Vulf-Marko Aurelije-
-Frensis Bejkon-čitanje u totalitarnim sistemima-
-Orvel-Maširević-Kami-Isidora Sekulić*

Stari naš otac novije srpske književnosti, Dositej Obradović, još pre 225 godina, sastavljajući *Život i priključenja*, zapisuje da „Mlad čovek čita jednu knjigu, koju za razumeti ili bi valjalo da ima više iskustva, ili da je čitao druge knjige pre, da može tu koja mu je u ruci razumeti; sa višim vnanimanjem nego se zlato meri, na terazijama uma i rasuždenija izmeriti“. Kad vidimo kako tako davno, Dositej naš već zna u čemu je jedna od osnova kulture čitanja, onda nam ono bliže, savremeno gledište slavnog Horhea Luisa Borhesa izgleda samo kao još jedna nova potvrda Dositejevog stava – da nas jedna knjiga vodi ka drugoj i da nam jedna dobra knjiga pomaže da razumemo koliko je dobra i zanimljiva neka treća. Ali, da bi jedna knjiga „otključala“ samu sebe ili neku drugu knjigu, očekuje se zrelost čitaoca o kojoj Dositej takođe govori, a Borhes ne, nego taj uslov samo podrazumeva! To bi ukazivalo i na mogućnost da Dositeja možemo danas videti kao psihološki unekoliko celovitijeg sagovornika i od samog Borhesa! Pa ipak, Borhesu u prilog, ističem njegovu misao da svaka dobra knjiga „još uvek čuva nešto sveto, nešto božansko, ne sa praznovernim poštovanjem, ali svakako sa željom da nađemo sreću, da nađemo mudrost“.

Koliko su čitanje i samorazumevanje dva uslovljavajuća procesa čija je uzajamnost uvek presudno bitna, potvrđuje i tako drevni svedok kakav je starokineski mudrac Konfučije. Za njega „onaj ko ne zna da ne zna, budala je – kloni ga se. Onaj ko ne zna da ne zna, dete je – nauči ga. Onaj ko zna i ne zna da zna, spava – probudi ga. Onaj ko zna, i zna da zna, mudar je – sledi ga“. Ovaj konfučijanski stav upućuje nas, koliko na Dositejeve preporuke toliko i na našu savremenost. Stoga, kada bismo više uzimali u obzir vrednost ovog drevnog saveta, onda bi naš savremeni svet nesumnjivo bio mnogo bolje utemeljen, manje haotičan i donekle manje nesrećan nego što jeste. Jer, zaista, kuda nas može odvesti znanje bez znanja i neznanje bez čitanja? Samo do izvesne neuravnoteženosti ili do nečega mnogo goreg?

Kultura čitanja ide naporedo sa onim početnim i kasnijim, dubljim rasvešćivanjem, ide sa postepenim usvajanjem značaja prepoznavanja temeljnog prosvetavanja, ide sa spoznanjem tolikih raznovrsnih iskustava o zagonetkama, nevoljama i lepotama sveta. Pođimo samo od parabole o čednoj otresitosti sred pretećih simbola neizvesnosti i eto nas usred zbivanja sa Alisom u zemlji čuda!

„Osećao sam nešto tajanstveno i jezivo u njoj“, priznaje nam Borhes sećajući se svog prvog čitanja *Alise* u detinjstvu. A čitajući *Alisu*, opet u punoj zrelosti, Borhes nam iznova potvrđuje svoj stari, prvobitni doživljaj: „Mislim da su tragovi more prilično jasni“. Meni se,

pak, čini da nas Alisa iza ogledala skoro prirodno vodi ka nekim Borhesovim idejama u njegovim malim prozama (*Sve i Ništa, Borhes i ja, Dva kralja i dva lavirinta, Parabola o Servantesu i Kihotu, Problem, Asterionova kuća...*), što nas uopšte ne ometa da jednako uživamo i na Kerolovim i na Borhesovim stranicama, priznajući obojici da snovidnu i jezovitu zagraničnu stvarnost vrlo uspešno približavaju i prepliću na javi. Jer Luis Kerol, posle svih vrtoglavica između mogućeg i nemogućeg, očiglednog i nejasnog, stvarnog i nestvarnog, postavlja ono zagonetno pitanje koje ima drevnu ulogu začetka magijskog obreda mašte kojim se svako potonje (dakle: i Borhesovo), kao i Kerolovo, pripovedanje završava i počinje sa onim: „Ko je u stvari sanjao ovaj san. Ovo je jedno sasvim ozbiljno pitanje... Šta mislite: čiji to beše san?“ Vaš ili moj? Našega plemena? Naših predaka? Možda potomaka? Ili jedino naš trenutni?

Čitajući, svako od nas ima priliku da pronikne svet, da prepozna i bolje razume sebe i druge, da stekne lični ukus. Jedino što nam pouzdano, bezinteresno pomaže da razvijamo i steknemo dobar ukus, zasniva se na razvoju lične kulture čitanja. A dobar ukus je pola čoveka! Ono što je dobro napisano neguje ukus, tu unutarnju ljudsku polovinu na kojoj, dobrim delom, stoji ceo čovek. Ne kaže zalud Flober onu opojnu očiglednost da „Čoveku nikad ne dosadi ono što je dobro napisano“. No, zna li se baš uvek u ranoj mladosti šta je to što je dobro napisano? Duh koji sazreva još nema izgrađen ukus, svoje sigurne oslonce i merila. U tom duhu sve još previre i traži se. I nema sumnje: nisu sve knjige jednako pristupačne u svim godinama mladosti. Onaj stari mudrac Emerson jednostavno ali jasno kaže: „knjige su samo u toj meri korisne ukoliko je dete sazrelo za njih. A ta zrelost dolazi ponekad veoma sporo“. Plima radoznalosti ume da plavi obale koje još ne razume. Ali ni tu nema čvrstih pravila. Ponekad, iz toga ipak svašta iskrсне! Nasuprot Emersonu, ser Lesli Stiven, taj, poput Dikensa i Tekerija, liberalni duh viktorijske epohe, govorio je svojim kćerima: „Čitajte šta hoćete!“ Ali, tolika, za ono vreme, prilična sloboda, podrazumevala je jedan lep uslov koji nam poverava njegova kćer Virdžinija: „Jedini njegov savet u pogledu veštine čitanja bio je da treba čitati ono što volimo i samo zato što to volimo, a da pritom ne težimo da se divimo nečemu čemu se zapravo uopšte ne divimo!“ Znači, da bi dalo rezultate, čitanje ne sme biti u ropstvu hipokrizije kao što, između ostalog, pokazuje Tekerijev *Vašar taštine!*

Neka se loši spisi i njihovi pisci sklone ustranu ili odu u lov za nekom naivnijom publikom, daleko od nas koji znamo da nam je uvek potrebniji onaj pisac koji nas ne obmanjuje patetičnim i praznim rimama ili šarenim proznim lažama, samo zato da bi po svaku cenu privukao našu pažnju. „U pisanju i čitanju nećeš moći da vladaš sve dok ne naučiš da se pokoravaš pravilima“, beleži skoro savremenički Marko Aurelije, koji beše oličenje platonovskog vladara-filozofa, dakle mudraca koji, možda jedini, nikada nije grubo zloupotrebljavao svu onu, u antičkom svetu raspoloživu, moć jednog rimskog cara. Malopredšnjim iskazom, car-filozof Aurelije misli ne samo na poštovanje „pravila“ izraza i stila, nego i na ona po kojima deluje, ispoljava se, i sama ljudska priroda.

„Čitanje ispunjava um čoveka“, jednako mudro nam se poverava i ser Frensis Bejkon, „razgovor o pročitanoj čini ga spremnim; beleženje pročitanoj čini ga tačnim; pa zato, ako čovek malo beleži, on mora da ima jako pamćenje; ako malo razgovara, on mora da

ima hitar duh; a ukoliko malo čita, on mora da bude vrlo lukav da bi izgledalo da zna ono što ne zna.“

Danas nam izgleda kako se ove pouke ser Frensis Bejkona kreću po oštrici brijača: između ponude jedne stare, ali još uvek dobre, objektivne istine i njenog, na kraju, manje ugodnog naličja, a jednako istinitog.

Vođen mudrom razboritošću, ser Bejkon je vremenima ostavio pouku da prema knjigama treba biti oprezan, a to znači izbirljiv: „neke treba okusiti, druge progutati, a samo neke potpuno sažvakati i svariti“. Ove poslednje su one čije ideje možemo da usvojimo; druge da zaboravimo, a prve zahtevaju od nas punu opreznost! Ne mogu da otkrijem lako koje bi bile one prve, ali znam da ima dosta onih koje ne treba nipošto „progutati“, pa ni „okusiti“. Jer ako pogrešimo, pa to ipak učinimo, dobićemo ozbiljne probleme sa duhovnim varenjem, mentalnim stanjem i kvalitetom svesti! Zapitaćete se da li bi to zahtevalo nekakvu raspravu o „zabranjenim knjigama“? Nipošto! Svaka „zabranjena knjiga“ po pravilu postaje loš ili dobar čitalački izazov, u zavisnosti od toga da li je knjiga zabranjena zato što je po nečijem cenzorskom mišljenju opasno korisna ili opasno štetna!

„Zabraniti knjigu znači zabraniti čoveka, onog koji piše i onog koji čita“, lepo zapaža vrsni srpski esejista Branko Maširević. Tako se u bivšoj jednopartijskoj državi dugo išlo protiv Dučića, protiv Svetislava Stefanovića, protiv Slobodana Jovanovića, protiv Dragiše Vasića i Branka Lazarevića. Danas, posle toliko strahovito razornih iskustava u 20. veku, trebalo bi da znamo kuda svet mogu odvesti pogrešne ideologije koliko i pogrešne knjige koje zastupaju usijane glave jednostrane ideologije; pa ipak, kao pojedinci, kao deo mase u masi, još uvek, čini mi se da malo znamo ili da ne znamo kako lako i bezbolno da izbegnemo dejstvo pogrešnih ideja i loših knjiga!

Izgleda naročito teško izbeći one knjige koje odasvud pritiskaju ljudsku svest sa tvrdim ideološkim zahtevima, koji istovremeno stavljaju pred svakog čitaoca dilemu: šta od svega toga uopšte otvoriti i možda „okusiti“? Da ili ne? Dobro je ako u toj odluci može da učestvuje bar delić slobodne volje. Ali, šta činiti onda kada to nije moguće? Kada je ta vrsta lične slobode sasvim ograničena? Kao donedavno, u boljševički Lenjinovom i staljinistički totalitarnom SSSR-u, nekada fašističkoj Nemačkoj, u maoističkom periodu Kine, u mučnoj kim-il-sungovskoj Severnoj Koreji, do juče talibanskom Afganistanu... Pokušajte da zamislite milionske skupove teritorijalno izolovanih i cenzorski getoiziranih čitalaca! Ima li u tako ograničavajućim situacijama i vremenima nekog iole većeg čitalačkog izbora? Na kom nivou vegetira čitalačka i ukupna svest zajednice u *takvom društvu*?

Možda nam na ovo teško pitanje i danas najsadržajniiji odgovor može dati *Pomračenje u podne* Artura Kestlera, Kamijev *Pobunjeni čovek* ili Orvelova *Životinjska farma* i njegov dan-danas zastrašujući roman-antiutopija: *1984*. Taj svet jučerašnje današnjice u međuvremenu je postao proigran, suviše tesan. „Ni ropstvo ni moć ne podudaraju se više sa srećom“, primećuje Kami u vreme hladnoratovskih zapleta, kao i zamaha naših najvećih domaćih zabluda! Jer u to doba, posle Staljinove smrti 1953, i posle mađarske katastrofe 1956, jeftina moć jedne partije trampila se za ropstvo većine u pokornosti, a istovremeno se takva vrsta pokornosti javno tumačila kao kolektivna, opštenarodna „sreća“ na putu u „besklasno društvo“.

Zbog mnogo lepših i prijatnijih razloga, naša draga i umna Isidora Sekulić, u čije se mišljenje uvek može verovati bez rezervi, lepo nam kaže: „Onaj doživljaj, kad mladu čitačicu nešto pogodi kao grom, i kresne joj s one strane čela sasvim novu svetlost, taj doživljaj može doći samo iz knjige, iz onoga što je stvorila jedna duša i moral, jedna umetnost, a knjigom i kroz knjigu dolazi ono drugo rođenje čovekovo“. Drugo rođenje uz prvo! Drugo, ono duhovno, posle prvog, telesnog!

Misao Isidorina, puna mudre blagosti, prinosi knjigu na oltar mladosti kao Očenaš koji roditeljski krepí. Knjiga utiče, veli Isidora, kao i živo biće, kao roditelj ili učitelj i samo zato „jedan Tolstojev roman može skrušiti i najoholiju prirodu; Dikensov roman može postideti najuobraženiju taštinu“. I zaista, ko, ko sve to o čemu zbori Dikens može bolje znati od Isidore? Od nje, tako uzvišeno merodavne, duhovno tako senzibilne i najnačitanije žene srpske književnosti!

Duhovna istrajnost i otkrivački dar posvećenog, potpuno samopregornog čitalačkog neumora i stvaralačkog asketizma Isidore Sekulić i nadalje ostaje da deluje kao uzor, neprevaziđeno visoka norma u novijoj srpskoj književnosti.